

21.4.2004

1728/4/02

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Terhi Arjola

**SYYTEESTÄ VAPAUTETUN OIKEUDENKÄYNTIKULUJEN MAKSATUS
VALTION VAROISTA**

1

KANTELU

Asianajaja A arvosteli kirjeessään oikeusministeriön ja tuomioistuinten menettelyä syytteestä vapautuneiden oikeudenkäyntikulu korvausten maksatuksessa.

Kantelun mukaan oikeusministeriö oli "velallisen edustajana" ohjeistanut tuomioistuimia siten, että oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 9 luvun 1 a §:ssä tarkoitettua korvausta ei vielä käräjäoikeuden tuomion perusteella makseta jos asia joiltakin osin saatetaan valituksella hovioikeuden käsittelyyn. Näin myös sellaisessa tilanteessa, jossa valitus ei voi johtaa käräjäoikeuden tuomitseman korvauksen alentamiseen.

A kertoi kahdesta tapauksesta. Toisessa syyttäjä oli tyytynyt vaatimuksensa hylkäämiseen ja vain asianomistaja oli valittanut hovioikeuteen. Toisessa vain syytteestä vapautunut oli valittanut tuomiosta siltä osin kun hänen kulukorvausvaatimuksensa oli hylätty. Jälkimmäisen tapauksen yhteydessä Helsingin hovioikeuden esittelijä oli ilmoittanut A:lle hovioikeuden saaneen oikeusministeriöstä ohjeen, jonka mukaan maksatusta ei tehdä ennen kuin koko asia on lain voimainen.

A:n mukaan oikeusministeriö oli yksipuolisesti velallisena sanellut toimintatavat ottamalla käyttöön maksatuslomakkeen, jossa on puutteelliset merkintäohjeet kerrotun kaltaisiin tilanteisiin. A:n mielestä kysymys oli aivan tavallisesta kulukorvauksesta, johon ei tulisi sotkea valtion oikeushallintoa. Lisäksi A arvosteli alempien tuomioistuinten käyttämää fraasia, "valtion varoista maksetaan", tuomittaessa valtio suorittamaan oikeudenkäyntikuluja vastaajalle. A viittasi korkeimman oikeuden ratkaisuun KKO:1999:127, jossa tuomioon oli sitä vastoin kirjoitettu "valtio velvoitetaan suorittamaan".

A pyysi oikeusasiamiestä puuttumaan oikeusministeriön ja tuomioistuinten virheelliseen toimintaan, jotta myös valtion korvausvastuu muuttuisi tavanomaiseksi ulosottokelpoiseksi saatavaksi ilman, että ministeriö velallisena pääsee antamaan tuomioistuimille etunsa mukaisia ohjeita, joista korvauksensaaja kärsii.

2

SELVITYS

Kantelun johdosta hankittiin oikeusministeriön selvitys, johon A antoi vastineen.

Lisäksi asiassa hankittiin puhelimitse selvitystä taloustarkastaja B:ltä oikeusministeriön Hämeenlinnan maksukeskuksesta.

3

RATKAISU

3.1

Oikeusministeriön yleisille tuomioistuimille antamista ohjeista

Suomen perustuslain 3 §:n 3 momentin mukaan tuomiovaltaa Suomessa käyttävät riippumattomat tuomioistuimet, ylimpinä tuomioistuimina korkein oikeus ja korkein hallinto-oikeus.

Perustuslain 68 §:n mukaan valtioneuvostossa on tarvittava määrä ministeriöitä. Kukin ministeriö vastaa toimialallaan valtioneuvostolle kuuluvien asioiden valmistelusta ja hallinnon asianmukaisesta toiminnasta.

Oikeusministeriön tehtäviin kuuluu oikeudenhoidon yleinen järjestäminen ja kehittäminen. Tämä tapahtuu sekä lainsäädännön valmistelulla että erilaisilla hallinnollisilla toimenpiteillä. Huolehtiessaan toimialaansa kuuluvien asioiden, johon kuuluvat muun muassa yleiset tuomioistuimet, hallinnon asianmukaisesta toiminnasta oikeusministeriö voi antaa esimerkiksi erilaisia hallinnollisia ohjeita. Oikeudenhoidon luonteeseen kuitenkin kuuluu, ettei hallintoviranomainen voi yksittäisessä asiassa hallintomääräyksillä tai ohjeilla puuttua käsiteltävänä olevaan asiaan.

3.2

Oikeudenkäyntikulujen maksamisesta valtion varoista

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) 9 luvun 1 a §:n 1 momentin mukaan, jos syyttäjän syyte tai muu vaatimus hylätään tai jätetään tutkimatta taikka jää sillensä, valtio on vastaajan vaatimuksesta velvollinen korvaamaan vastaajan kohtuulliset oikeudenkäyntikulut.

Mainitun säännöksen mukaisten korvausten maksamista valtion varoista on ohjeistettu oikeusministeriön kirjeellä yleisille tuomioistuimille 18.2.2000 (549/31/2000 OM). Mainitussa kirjeessä on tarkennettu lomaketta "Valtion varoista ROL 9:1 a §:n perusteella maksettavat oikeudenkäyntikulukorvaukset" ja lomakkeen täyttöohjeita.

Lomakkeen täyttöohjeiden mukaan maksulomaketta ei lähetetä Hämeenlinnan maksukeskukseen maksatusta varten ennen kuin tuomio on korvauksen saajan osalta lainvoimainen. Sanotussa lomakkeessa on puolestaan rastitettava kohta "Tuomio on korvauksen saajan osalta lainvoimainen" sekä kohta, johon tulee merkitä lainvoimaiseksitulopäivä.

Oikeusministeriön selvityksen mukaan ministeriö ei ole ohjeistanut tuomioistuimia olemaan panematta maksuun osittain lainvoimaa vaille oleviin asioihin liittyviä valtion korvausvelvoitteita. Selvityksen mukaan tuomioistuimia on päinvastoin pyritty ohjaamaan maksuunpanoasioissa niin selkeään toimintaan, että maksusuorituksista huolehtiva maksupiste voisi kaikissa tilanteissa hoitaa valtion maksuvelvoitteet asianmukaisesti.

Oikeusministeriö myöntää, että ROL 9 luvun 1 a §:n perusteella maksettaviin korvauksiin liittyy erilaista käytäntöä, johtuen lähinnä tuomareiden erilaisista menettelytavoista.

Puhelimitse taloustarkastaja B:ltä saadun selvityksen mukaan Hämeenlinnan maksukeskus hoitaa maksatuksen maksukeskukseen toimitettujen lomakkeiden perusteella. Maksun edellytyksenä on muodollisesti oikein täytetty lomake. Se, miten lomakkeen lainvoimaisuusmerkinnät esimerkiksi puheena olevan kaltaisissa tilanteissa täytetään, on tuomioistuimen harkinnassa. Jos tuomioistuin on merkinnyt ratkaisun lomakkeeseen lainvoimaiseksi, maksukeskus suorittaa maksatuksen. Kaksinkertaisen maksatuksen välttämiseksi maksukeskuksessa pyritään nykyisin tarkistamaan hovioikeudesta maksuun tulevien asioiden osalta se, onko niissä jo käräjäoikeuden tuomion nojalla tehty ROL 9 luvun 1 a §:n mukaisia suorituksia. B:n mukaan on siis mahdollista, että maksukeskus suorittaa maksatuksen osittain siten, että ensin maksatus suoritetaan käräjäoikeuden maksukeskukselle toimittaman lomakkeen nojalla ja hovioikeuden ratkaisun jälkeen "loppuosa" hovioikeuden toimittaman lomakkeen nojalla. Maksatuksen kannalta ratkaisevaa on se, miten lainvoimaisuusmerkinnät on tehty lomakkeeseen. Maksukeskus ei saa muualta tietoa ratkaisujen lainvoimaisuuksista kuin kysymyksessä olevista lomakkeista. B kertoi, että puheena olevan säännöksen nojalla maksettavien oikeudenkäyntikulujen maksatuksen ajankohtaan liittyviä kyselyitä tulee hänelle runsaasti.

3.3

Kantelussa esitetyistä esimerkkitalanteista

Ainoastaan asianomistaja hakee muutosta syytteen hylkäävään tuomioon

Oikeusministeriön selvityksen mukaan ministeriö on kysyttäessä ohjeistanut tuomioistuimia panemaan oikeudenkäyntikulut maksatukseen sellaisessakin tapauksessa, jossa syyttäjän tyytyessä päätökseen asianomistaja yksin hakee muutosta syytteen hylänneeseen tuomioistuimen ratkaisuun. Toisaalta oikeusministeriö ei selvityksen mukaan ole pitänyt vääränä sitä, että oikeudenkäyntikulukorvaus maksettaisiin vasta syyllisyyskysymyksen tultua lainvoimaisesti ratkaistuksi.

Rikosprosessin tarkistamista koskevan työryhmän loppumietinnöstä (KM 2003:11) ilmenee, että oikeuskäytännössä ROL 9 luvun 1 a §:stä on tältä osin esiintynyt erilaisia tulkintoja ja työryhmä ehdottaakin säännöstä selkeytettäväksi käytännössä ilmenneiden tulkintavaikkeuksien johdosta. Mietinnössä ehdotetaan säännöstä selkeytettäväksi siten, että valtion vastuu korvata vastaajan oikeudenkäyntikulut ei koske tilanteita, jossa vastaaja on

asianomistajan muutoksenhaun johdosta tuomittu muutoksenhakutuomioistuimessa teosta, jota syyttäjän syyte koski. Työryhmän ehdotuksen mukaan, jos vastaaja asianomistajan muutoksenhaun johdosta tuomitaan teosta, jota syyttäjän syyte koski, muutoksenhakutuomioistuimen olisi viran puolesta muutettava alemmassa oikeusasteessa tehtyä ratkaisua oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta.

Oikeuskäytännössä ainakin Helsingin hovioikeus on vahvennetussa kokoonpanossa tehdyssä lainvoimaisessa ratkaisussaan 16.1.2003 nro 182 (R 00/2809) päätenyt äänestyksen jälkeen jo nyt voimassa olevaa säännöstä tulkitessaan työryhmän ehdottaman mukaiseen lopputulokseen. Tässä valossa oikeudenkäyntikulukorvausta ei ole syytä ohjeistaa maksettavaksi ennen syyllisyyskysymyksen lainvoimaista ratkaisua.

Ainoastaan syytteestä vapautunut hakee muutosta ja muutoksenhaku koskee pelkästään kulukorvauksen määrää

Oikeusministeriön selvityksen mukaan ministeriö ei ole antanut täsmällisiä ohjeita tilanteeseen, jossa ainoastaan syytetty hakee muutosta ja pelkästään kulukorvauksen määrään. Selvityksen mukaan oikeudenkäyntikulukorvausten maksatukset on käytännössä tehty vasta kun korvauksen koko määrä on lainvoimaisesti selvinnyt. Ministeriö myöntää kantelijan näkemysten olevan tältä osin oikeutettuja ja perusteltuja. Ministeriön mukaan asian ratkaisella tuomarilla olisikin mahdollisuus tässä tilanteessa rastittaa lomakkeelta kohta, joka vahvistaa tuomion olevan korvauksen saajan osalta lainvoimainen.

Asiassa on tältä osin kysymys siitä, miten lomakkeeseen ja siihen liittyvään ohjeeseen sisältyvä lainvoimaisuusedellytys tulkitaan eli voidaanko käräjäoikeuden tuomiota pitää puheena olevan kaltaisissa tilanteissa tuomitun korvauksen osalta lainvoimaisena ja siten korvaus panna käräjäoikeuden tuomion perusteella maksuun. Esimerkiksi Tuula Linnan ja Tatu Leppäsen teoksessa Ulosottomenettely (Tuula Linna ja Tatu Leppänen: Ulosottomenettely, 2003, s. 103 – 104) on käsitelty osittaista lainvoimaa ulosotto-oikeuden näkökulmasta. Teoksessa tuodaan esiin tuomion osittaisen lainvoiman mahdollisuus ja se, että tällöin tuomiota on kysymyksessä olevilta osin pidettävä myös ulosottolain kannalta lainvoimaisena. Teoksessa on käsitelty erilaisia osittaisen lainvoiman tilanteita. Osittainen lainvoima voi olla yksipuolista, kun ainoastaan ulosoton hakija on hakenut tuomioon muutosta. Tuomio on tällöin lainvoimainen vastaajaan nähden. Tällöin tuomio on kokonaan lainvoimaisena pantavissa täytäntöön, koska tuomio voi *reformatio in pejus*–kiellon vuoksi, eräitä harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta, muuttua vain ulosoton hakijan eduksi.

Käsitykseni mukaan puheena olevan kaltaisessa tilanteessa ROL 9 luvun 1 a §:n nojalla suoritettavaa oikeudenkäyntikulukorvausta voidaan pitää osittain lainvoimaisena ja käräjäoikeuden tuomitsema korvaus voitaisiin panna maksuun jo tällaisen osittain lainvoimaisen tuomion perusteella.

3.4

Johtopäätökset

ROL 9 luvun 1 a §:n mukaisten korvausten maksamista koskevan lomakkeen täyttöohjeiden mukaan lomakkeen allekirjoittaa oikeusministeriön ja oikeuslaitoksen taloussäännön 29 §:n 2 momentin mukainen virkamies. Sanottua säännöstä vastaavan, nykyisin voimassa olevan, oikeusministeriön ja oikeuslaitoksen taloussäännön (1.6.2002) kohdan 33.3 2 kappaleen mukaan valtion varoista maksettavista todistelukustannuksista, oikeudenkäyntiavustajien palkkioista ja korvauksista sekä eräistä muista oikeudenhoitomenoista aiheutuvat menot hyväksyy tuomioistuimen tai muun viranomaisen puheenjohtaja, jäsen, notaari tai siihen asianmukaisesti määrätty muu virkamies. Hyväksyminen sisältää näiden osalta numero- ja asiatarkastuksen.

Lomakkeen täyttäminen muun muassa tuomion lainvoimaisuutta koskevien merkintöjen osalta kuuluu tuomioistuimelle. Näin ollen sen ratkaiseminen, milloin yksittäinen tuomio voidaan lomakkeeseen merkitä korvauksen saajan osalta lainvoimaiseksi, on tuomioistuimen asia. Kuten edeltä on ilmennyt, käytännössä maksatuksesta huolehtii oikeusministeriön Hämeenlinnan maksukeskus, joka suorittaa maksatuksen puheena olevien tuomioistuimissa täytettyjen lomakkeiden perusteella.

Mielestäni kantelun tarkoittama oikeusministeriön ohjeistus on ministeriön toimialaan kuuluvaa yleistä hallinnollista ohjeistusta.

Valtion maksuvelvoite yksityiselle pannaan normaalisti täytäntöön hallinnollisesti. Näin menetellään myös ROL 9 luvun 1 a §:ään perustuvan valtion maksuvelvoitteen täytäntöönpanossa. Sanottua korvausta ei käsitykseni mukaan voi täysin rinnastaa tavallisiin tuomioistuinten tuomitsemiin oikeudenkäyntikulukorvauksiin.

Sitä, että puheena olevien korvausten maksamisen ajankohta voisi vaihdella tuomioistuimittain tai jopa riippuen yksittäisten tuomarien menettelytavoista, ei voi kuitenkaan pitää asianosaisten yhdenvertaisen kohtelun kannalta tyydyttävänä. Epäyhtenäinen käytäntö saattaa ainakin osin johtua oikeusministeriön puheena olevien ohjeiden ja lomakkeiden jossakin määrin tulkinnanvaraisesta muotoilusta. Tähän viittaa sekin, että saadun tiedon mukaan Hämeenlinnan maksukeskukseen tulee runsaasti puheena olevien oikeudenkäyntikulujen maksatuksen ajankohtaan liittyviä kyselyjä.

Saatan oikeusministeriön harkittavaksi, tulisiko ohjeita puheena olevilta osin täsmentää. Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni oikeusministeriölle.